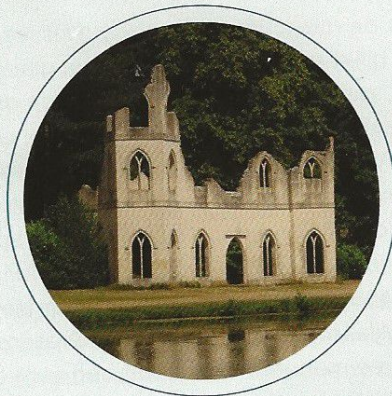
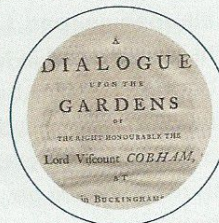


DE TUIN ALS UITVOEREND KUNSTENAAR

Een dag in een achttiende-eeuws paradijs



'RUÏNE' IN
PAINSHILL PARK
Foto: Dave Williams



GOTISCHE UITKIJKTOREN
IN PAINSHILL PARK

TITELPAGINA VAN BENTON
SEELEYS *DIALOGUE UPON
THE GARDENS AT STOW* (1749)



WE genieten van de verschillende manieren waarop muziek onze emoties beïnvloedt. Ook de schoonheid van de natuur kan emotie overbrengen. Hoe voelen we ons als we een tuin bezoeken? Maakt een bloementuin ons blij? Nodigt een bos uit tot beschouwing? Brengt een bruisende waterval ons aan het schrikken en worden we vervolgens gekalmeerd door een meer? Deze en andere vragen stelt de Engelse musicus en auteur Judy Tarling aan de orde in haar nieuwe boek *Landscapes of Eloquence? Finding rhetoric in the English landscape garden*.

Al sinds mensenheugenis proberen wij het paradijs te herscheppen waaruit Adam en Eva ooit werden verbannen. In de achttiende eeuw stonden de bewondering voor en imitatie van de natuur centraal bij het creëren en 'uitvoeren' van het paradijs dat de Engelse landschapstuin voor een verwachtingsvol publiek was. Voor de achttiende-eeuwse kunstenaar was de tuin een onuitputtelijke bron van verbeeldingskracht. Planten, bomen, water en bouwwerken moesten bij de bezoeker bepaalde emoties opwekken. Net als in een muziekstuk of een gesproken voordracht, maar dan zonder geluid. Bezwaren tegen de buitensporige beknotting van de natuur in Franse tuinen, zoals in Versailles met zijn kortgeknpte groene sculptuur en geometrische indeling, luidden de ontwikkeling in van de zogenoemde 'Engelse' stijl. Deze droeg de gedachte uit van de tuin als sympathisant van wat **Alexander Pope** 'de geest van de plaats' noemde. Elke tuin werd bewoond door de natuur, gepersonifieerd door de geest van de desbetreffende plaats. Deze geest dicteerde hoe het landschap moest worden beheerd. Iedere menselijke inmenging moest worden verbloemd door onregelmatigheid; er mocht geen enkele suggestie van rechte lijnen, regelmaat of symmetrie zijn.

Alexander Pope was een dichter en tuinarchitect. In een brief aan Lord Burlington zette hij de basisregels van de nieuwe stijl uiteen, die vervolgens in de Chiswick-tuin van Burlington in de praktijk werd gebracht.

De nieuwe stijl werd al snel gezien in Castle Howard, Yorkshire, een spectaculair landhuis op een heuvel met uitzicht op een landschap dat wemelde van de klassieke tempels en meren. Sculpturale voorstellingen van de ook bij veel barokcomponisten populaire *Metamorfosen* van Ovidius sierden een wildernisbos bij het huis. De invloedrijke Lord Burlington – hij was ook de beschermheer van Händel – was bevriend geraakt met de architect William Kent, die toentertijd in Italië verbleef. Burlington, Kent en Pope werden 'tuinvrienden voor het leven'. Naar verluidt zou Kent 'over het hek zijn gesprongen en hebben laten zien dat de hele natuur een tuin was'. Het is een verleidelijk beeld: Händel en Kent samen aan het diner in Burlington House in Londen.

Veel Engelse landgoedeigenaren lieten kunstmatig gevormde groene elementen uitgraven en verwijderen. Een door Pope opgestelde satirische 'verkooplijst van verwaarloosde vormsnoei' vermeldt: 'Adam en Eva in Yew; Adam in de grote Storm een beetje verbrijzeld door het omvallen van de Boom der Kennis; Eva en de slang in zeer floreerende staat'. Verder 'Een paar reuzen, onvolgroeid, om goedkoop verkocht te worden' en 'De Ark van Noach in Holly, staand op de berg; de ribben een beetje beschadigd door gebrek aan water'.

De dichter en de kluisenaar

Pope had een sterke invloed op de ontwikkeling van de landschapstuin, niet in de laatste plaats door zijn eigen tuin, die uitkeek op de Theems in Twickenham. In zijn tuin bevond zich ook een grot. 'De peinzende dichter in zijn kluis' was een thema dat in veel tuinen navolging vond. **John Miltons** 'harige gewaad en bemoste cel' werd op veel plaatsen opnieuw geconstrueerd, veelal versierd met rustieke botten, kiezelstenen en slakkenhuizen.

De grot, als object van klassieke poëzie, paste uitstekend in het nieuwe concept van de landschapstuin. De atmosfeer van zo'n kluis kon de bezoeker naar een andere wereld voeren. Hij bood kansen op magische of angstaanjagende ervaringen, waaronder het betreden van de onderwereld. Charles Hamilton van Painshill Park in Surrey had zelfs een echte kluisenaar in dienst. Die werd overigens ontslagen nadat hij zich te buiten was gegaan in de plaatselijke kroeg.

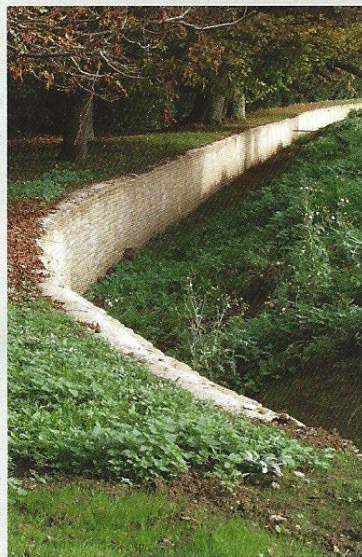
Het tuinpubliek varieerde van persoonlijke vrienden tot internationale bezoekers. De bekendere tuinen hadden een papieren 'reisgids', net als tegen-

John Milton, de auteur van *Paradise Lost*, schreef *L'Allegro* en *Il Penseroso*. Deze gedichten, op muziek gezet door Händel, waren een bron van inspiratie voor landschapsarchitecten.

woordig. De gids voor Stowe Landscape Gardens in Buckinghamshire bevat een aardige dialoog tussen twee mannelijke bezoekers die tijdens een wandeling op een heg stuiten. Ze geven commentaar op wat ze zien. 'Ik begrijp niet wat deze groteske heg hier doet,' zegt de een, waarop de ander antwoordt: 'Geniet je er tijdens een concert niet van als het orkest enkele ogenblikken volledig zwijgt? Je verbeelding wordt dan een tijdje aan zichzelf overgelaten. Hier is het net zo: deze heg komt tussenbeide om je wakker te houden.' Je denkt meteen aan Händels gebruik van dramatische stiltes, waarmee de componist hetzelfde beoogt.

Manipulatie en misleiding

In tegenstelling tot de moderne tuin, die voornamelijk bedoeld is om te ontspannen, manipuleerde de toenmalige tuin de gevoelswereld van de bezoeker zodanig dat hij of zij contrasterende stemmingswisselingen ervoer, zoals ook het geval kan zijn bij de verschillende delen van een muziekstuk of hoofdstukken van een boek. Speciale faciliteiten zoals bouwwerken of stoelen boden de mogelijkheid om even stil te staan en het uitzicht te bewonderen, als retorische figuren die de emoties van het publiek aanwakkeren tijdens een toespraak. Deze objecten werden gescheiden door minder opwindende verbindingspaden die naar de volgende bezienswaardigheid leidden. Het dicht bij elkaar plaatsen van dergelijke objecten werd net als in de retorica gezien als een teken van slechte smaak. Miltons 'Towers and battlements ... boosom'd high in tufted trees' werden op veel plaatsen generaliseerd en boden de mogelijkheid om omhoog te klimmen en vanuit die uitkijkpost de gehele tuin te bezien. Een dergelijke ervaring was in Painshill Park ook mogelijk vanuit een Turkse tent en een gotische tempel.



HA-HA IN ROUSHAM PARK

Misleiding, een van de kernvaardigheden van de redenaar, was een belangrijk element in de landschapsarchitectuur. **Humphry Repton** beweerde dat misleiding essentieel is voor alle kunsten en dat de ontmaskering daarvan met genot gepaard gaat.



TURKSE TENT IN PAINSHILL PARK

In de tuin kwam misleiding op diverse manieren voor. Zo kon een met bomen gemaskeerde grens een uitgestrekter landgoed suggereren. Een verrassende ha-ha (een constructie waarbij een zichtbare muur of omheining is 'verborgen' in een droge gracht - red.) kon de grens tussen de lushof en de omringende natuur wegnemen (zie afbeelding). Een kronkelig stuk water, zoals hiernaast, kon de indruk wekken van een in de verte verdwijnende rivier, maar bij nader inzien een meer blijken te zijn. En een ogenschijnlijk oude, met klimop bedekte ruïne kon zomaar van tamelijk recente datum zijn.

Het paradijs uit

Als de retorica wordt beschouwd als de cultuurtaal van de achttiende eeuw, deelde de landschapstuin, die kunst en natuur in evenwicht bracht, deze taal zeker met de poëzie, de schilderkunst en de muziek. En als wij op onze beurt openstaan voor hoe de 'tuin nieuwe stijl' zijn publiek engageerde, kunnen we hem door de tijd heen tot ons horen spreken. De twee heren in Stowe moeten het in ieder geval naar hun zin hebben gehad, want aan het einde van hun bezoek verlieten ze de tuin 'met de grootste tegenzin, zoals de duivel zou hebben gedaan vanuit het paradijs'. ■●

Humphry Repton, genoemd in de roman *Mansfield Park* van Jane Austen, was de laatste van de grote landschapsarchitecten. Hij publiceerde zijn ideeën in een reeks boeken die hij baseerde op de locaties waar hij werkte.



Uitzicht vanuit de gotische tempel in Painshill Park